

Janusz Ławrynowicz

Wybrane zagadnienia na tle obowiązkowych ubezpieczeń komunikacyjnych

Palestra 18/2(194), 29-39

1974

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wybrane zagadnienia na tle obowiązkowych ubezpieczeń komunikacyjnych

Autor artykułu omawia wybrane zagadnienia związane z odpowiedzialnością Państwowego Zakładu Ubezpieczeń ze szczególnym uwzględnieniem przepisów ograniczających tę odpowiedzialność, a nadto problem przedawnienia roszczeń osób poszkodowanych w wypadkach drogowych w stosunku do PZU. W końcowej części artykułu autor omawia problem niektórych roszczeń regresowych w świetle orzecznictwa Sądu Najwyższego.

I. Pięcioletni okres, jaki upłynął od wejścia w życie rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 24 kwietnia 1968 r. w sprawie obowiązkowych ubezpieczeń komunikacyjnych (Dz. U. Nr 15, poz. 89; zm.: Dz. U. z 1971 r. Nr 11, poz. 108)¹, wykazał, że stosowanie w praktyce przepisów tego rozporządzenia nasuwa wątpliwości i kontrowersje przy interpretacji poszczególnych postanowień. Celem niniejszego artykułu jest w związku z powyższym przedstawienie niektórych wynikających z przepisów rozporządzenia wątpliwości z przytoczeniem poglądów teorii i judykatury na kwestyjne zagadnienia.

Należy zauważyć, że cytowane rozporządzenie wprowadziło szereg istotnych zmian do obowiązkowych ubezpieczeń komunikacyjnych obowiązujących w Polsce od 1962 r.² Różnice między przepisami obydwu rozporządzeń zostały omówione na łamach „Palestry”³ i dlatego powracanie do tego tematu nie byłoby uzasadnione. Kwestyjne i kontrowersyjne zagadnienia wynikają z przepisów omawianego rozporządzenia, które do obowiązkowych ubezpieczeń komunikacyjnych wprowadziły nowe zasady bądź zmodyfikowały dotychczasowe przepisy³.

Używany w dalszym ciągu artykułu wyraz „rozporządzenie” bez bliższego określenia oznacza cytowane na wstępie rozporządzenie RM z dnia 24 kwietnia 1968 r.

¹ Rozporządzenie weszło w życie z dniem 24 maja 1968 r. z mocą od dnia 1 stycznia 1968 r., przy czym przepisy § 4 ust. 2 pkt 1 i ust. 3 weszły w życie z dniem 1 września 1968 r. (Dz. U. Nr 22, poz. 144).

² Rozp. RM z dnia 1 grudnia 1961 r. w sprawie obowiązkowych ubezpieczeń następstw nieszczęśliwych wypadków i odpowiedzialności cywilnej z ruchu pojazdów mechanicznych (Dz. U. Nr 55, poz. 311), które obowiązywało od dnia 1 stycznia 1962 r. do dnia 31 grudnia 1967 r.

³ Por. J. Ławrynowicz: Obowiązkowe ubezpieczenia komunikacyjne, „Palestra” z 1968 r. nr 10, s. 20.

II.1. Rozporządzenie z 1961 r. nie zawierało przepisów zamieszczonych w § 4 ust. 2 pkt 1 i ust. 3 rozporządzenia z 1968 r., które stanowią, że:

- 1) zakład ubezpieczeń nie odpowiada za wypadki, za które przysługują świadczenia od zakładu pracy na podstawie przepisów ustawy z dnia 23 stycznia 1968 r. o świadczeniach pieniężnych przysługujących w razie wypadków przy pracy (Dz. U. Nr 3, poz. 8), *a wypadek został spowodowany ruchem pojazdu mechanicznego będącego w posiadaniu lub w dyspozycji zakładu pracy, który zatrudniał poszkodowanego pracownika* (§ 4 ust. 2 pkt 1)⁴;
- 2) jeżeli wypadek został spowodowany przez pojazd mechaniczny nie będący w posiadaniu lub w dyspozycji zakładu pracy, który zatrudnia poszkodowanego pracownika, a posiadacz lub kierowca pojazdu będą zobowiązani — na podstawie obowiązującego prawa — do odszkodowania za szkodę wyrządzoną przez ruch tego pojazdu, to poszkodowanemu przysługuje świadczenie w wysokości ustalonej na zasadzie prawa cywilnego, zmniejszone o świadczenie wypłacone na podstawie przepisów ustawy wymienionej w ust. 2 pkt 1. Roszczenia regresowe Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, a także zakładu pracy z tytułu świadczeń wypłacanych poszkodowanemu na podstawie przepisów ustawy wymienionej w ust. 2 pkt 1 są objęte ubezpieczeniem (§ 4 ust. 3).

Wprowadzenie w życie przytoczonych wyżej przepisów było konsekwencją ustanowienia nowych zasad odpowiedzialności uspołecznionych zakładów pracy za wypadki przy pracy oraz odszkodowań dla osób poszkodowanych w tych wypadkach a zatrudnionych w uspołecznionych zakładach pracy na podstawie stosunku pracy⁵. Jak wiadomo, do wejścia w życie ustawy wypadkowej zasady odpowiedzialności uspołecznionych zakładów pracy za wypadki przy pracy zawarte były w przepisach art. 24 ust. 2 dekretu z dnia 25 czerwca 1954 r. o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin (Dz. U. z 1958 r. Nr 23, poz. 97), opartych na przepisach prawa cywilnego. Zmiana podstawy prawnej odpowiedzialności uspołecznionych zakładów pracy za wymienione wyżej wypadki wywołała reperkusje w cytowanych przepisach rozporządzenia. Nowela do § 4 art. 2 pkt 1 rozporządzenia⁶ wywołała wątpliwości, czy nadane nią brzmienie temu przepisowi wyłączyło z obowiązkowych ubezpieczeń komunikacyjnych wypadki przy pracy spowodowane ruchem pojazdów samochodowych, nie należących do macierzystego zakładu pracy poszkodowanego pracownika i nie będących w dyspozycji tego zakładu. Obszerne i wnikliwe rozważania na ten temat zawiera interesujący artykuł M. Rafacz-Krzyżanowskiej⁷. Autorka ta stwierdza w konkluzji, że „nowela z 1971 r. nie wprowadziła żadnych istotnych zmian w zakresie odpowiedzialności PZU, która pozostała taka sama jak przed nowelą”,

⁴ Zdanie zaznaczone kursywą zostało skreślone nowelą do rozporządzenia z 1971 r. (Dz. U. Nr 11, poz. 108).

⁵ Por. art. 1 ust. 1, art. 2, art. 10—13 i art. 22 ustawy z dnia 23 stycznia 1968 r. o świadczeniach pieniężnych przysługujących w razie wypadków przy pracy (Dz. U. Nr 3, poz. 8), zwanej w dalszym ciągu artykułu „ustawą wypadkową”.

⁶ Rozp. RM z 1971 r. (Dz. U. Nr 11, poz. 108).

⁷ M. Rafacz-Krzyżanowska: Wybrane zagadnienia cywilne na tle wypadków przy pracy, NP z 1972 r. nr 6, s. 915.

wobec czego PZU ponosi odpowiedzialność za wypadek przy pracy spowodowany ruchem pojazdu samochodowego, nie należącego do macierzystego zakładu pracy poszkodowanego pracownika i nie będącego w dyspozycji tego zakładu⁸. Kwestię tę rozstrzygnął ostatecznie Sąd Najwyższy, który na przekazane do rozstrzygnięcia pytanie prawne:

„Czy w świetle § 4 ust. 2 pkt 1 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 24 kwietnia 1968 r. w sprawie obowiązkowych ubezpieczeń komunikacyjnych (Dz. U. Nr 15, poz. 89), zmienionego § 1 rozporządzenia Rady Ministrów z 20 kwietnia 1971 r. (Dz. U. Nr 11, poz. 108), została wyłączona odpowiedzialność z tytułu wypadku komunikacyjnego mającego charakter wypadku przy pracy również wówczas, gdy pojazd mechaniczny nie znajdował się ani w posiadaniu, ani w dyspozycji zakładu pracy, zatrudniającego w chwili wypadku poszkodowanego pracownika?”

u d z i e l i ł następującej o d p o w i e d z i:

„Zarówno § 4 ust. 2 pkt 1 rozp. Rady Ministrów z dnia 24.IV.1968 r. w brzmieniu pierwotnym (Dz. U. Nr 15, poz. 89) jako też w brzmieniu § 1 pkt 2 rozp. Rady Ministrów z dnia 20.IV.1971 r. (Dz. U. Nr 11, poz. 108) nie wyłącza odpowiedzialności Państwowego Zakładu Ubezpieczeń z tytułu wypadku komunikacyjnego wobec poszkodowanego pracownika, któremu przysługują świadczenia na podstawie przepisów ustawy z dnia 23.I.1968 r. o świadczeniach pieniężnych przysługujących w razie wypadków przy pracy (Dz. U. Nr 3, poz. 8), gdy wypadek został spowodowany przez pojazd nie będący w posiadaniu lub w dyspozycji zakładu pracy, który zatrudnia poszkodowanego pracownika”⁹.

W uzasadnieniu uchwały Sąd Najwyższy wyjaśnił m.in., że nowelizując § 4 ust. 2 pkt 1 rozporządzenia, ustawodawca jednocześnie utrzymał w mocy ust. 3 § 4 w dotychczasowym brzmieniu, a wobec tego zasada odpowiedzialności za wypadek przy pracy spowodowany ruchem pojazdu samochodowego w okolicznościach wskazanych w tym przepisie obowiązuje i po wejściu w życie noweli.

2. W myśl przepisów § 4 ust. 3 rozporządzenia roszczenie regresowe Zakładu Ubezpieczeń Społecznych z tytułu świadczeń wypłaconych w związku z wypadkiem przy pracy, spowodowanym ruchem pojazdu samochodowego nie znajdującego się w posiadaniu lub w dyspozycji zakładu pracy, który zatrudnia poszkodowanego pracownika, są objęte ubezpieczeniem.

Normy regulujące zasady roszczeń regresowych ZUS przeciwko sprawcy szkody, która pociągnęła za sobą wypłatę świadczeń z ubezpieczenia społecznego, zawiera art. 122 ustawy z dnia 23 stycznia 1968 r. o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin (Dz. U. Nr 3, poz. 6). W myśl ust. 2 art. 122 roszczenia regresowe ZUS przeciwko sprawcy szkody przedawniają się z upływem lat dwóch od daty uprawomocnienia się decyzji właściwego organu ZUS w sprawie świadczeń przysługujących poszkodowanemu.

⁸ Por. także J. Broł: Głosa do wyroku SN z dnia 13.VIII.1971 r. III CRN 248/71. OSPiKA z 1973 r., z. 2, poz. 27.

⁹ Uchwała SN z dnia 20.XII.1972 r. III CZP 80/72 — OSNCP 1973 r., nr 7—8, poz. 128.

W związku z procesami wytaczanymi przez ZUS na wskazanej wyżej podstawie przeciwko posiadaczom lub kierowcom pojazdów samochodowych, odpowiedzialnym za wyrządzone ruchem tych pojazdów szkody pociągające za sobą wypłatę świadczeń z ubezpieczenia społecznego, powstała kwestia dotycząca terminu przedawnienia roszczeń regresowych ZUS w stosunku do sprawcy szkody i do Państwowego Zakładu Ubezpieczeń oraz wyłoniły się zagadnienia natury procesowej na tle przepisów § 18 ust. 3 rozporządzenia w sprawie obowiązkowych ubezpieczeń komunikacyjnych (zagadnienia te będą omówione w dalszej części artykułu).

Wątpliwości dotyczące terminów przedawnienia roszczeń regresowych ZUS wynikły stąd, że roszczenia te przeciwko osobom odpowiedzialnym za szkodę wyrządzoną ruchem pojazdów samochodowych są objęte ubezpieczeniem w myśl § 4 ust. 3 rozporządzenia, a w związku z tym powstało pytanie, czy do roszczeń regresowych ZUS, przewidzianych w art. 122 ustawy o p.z.e., za które odpowiada Państwowy Zakład Ubezpieczeń na wskazanej wyżej podstawie, ma zastosowanie jednoroczne przedawnienie z art. 118 k.c. także w odniesieniu do tegoż Zakładu Ubezpieczeń, mimo że w stosunku do posiadacza lub kierowcy pojazdu termin przedawnienia wynosi dwa lata zgodnie z ust. 2 art. 122 ustawy o p.z.e.

W procesie z powództwa ZUS przeciwko sprawcy szkody spowodowanej ruchem samochodu o zwrot wypłaconej poszkodowanemu w tym wypadku renty — Sąd Powiatowy we Wrocławiu (po wezwaniu do udziału w sprawie PZU na podstawie § 18 ust. 3 rozporządzenia) zasądził od PZU na rzecz ZUS jego roszczenie regresowe, obejmujące okres jednego roku wstecz od daty wytoczenia powództwa, a oddalił to roszczenie w stosunku do PZU i do pozwanego kierowcy w części przekraczającej jednoroczny okres wstecz od daty wniesienia pozwu, powołując się w tym względzie na przedawnienie oddalonego roszczenia z mocy art. 118 k.c. Wyrok ten, zaskarżony przez ZUS, Sąd Wojewódzki we Wrocławiu utrzymał w mocy. W uzasadnieniu wyroku Sąd Wojewódzki m.in. wyjaśnił, że oddalone roszczenie regresowe ZUS nie mogłoby być dochodzone przez ten Zakład przeciwko Państwowemu Zakładowi Ubezpieczeń ze względu na termin przedawnienia roszczeń między jednostkami gospodarki uspołecznionej, jaki jest przewidziany w art. 118 k.c. Mając zaś na względzie, że roszczenia regresowe ZUS przeciwko sprawcy szkody zostały objęte obowiązkowym ubezpieczeniem, ZUS nie może w takiej sytuacji korzystać z terminów przedawnienia, jakie mają zastosowanie do roszczeń ZUS w stosunku do sprawcy szkody¹⁰.

Niepodobna podzielić poglądu Sądu Wojewódzkiego na omawiane zagadnienie, jak również motywów takiego rozstrzygnięcia sprawy.

Objęcie ubezpieczeniem roszczeń regresowych ZUS (§ 4 ust. 3 rozp.) do sprawcy szkody nie przewiduje cesji tych roszczeń ze sprawcy szkody na jego ubezpieczyciela, gdyż odpowiedzialność zakładu ubezpieczeń jest w takiej sytuacji odpowiedzialnością pochodną, zależną od zakresu odpowiedzialności osoby zobowiązanej do naprawienia szkody.

Stanowisko sądów obydwóch instancji w przytoczonej wyżej sprawie prowadzi do nie przewidzianego w przepisach rozporządzenia ograniczenia odpowiedzialności zakładu ubezpieczeń z tytułu omawianego ubezpiecze-

¹⁰ OSPiKA z 1972 r. z. 5, poz. 81.

nia. Odpowiedzialność sprawcy szkody w stosunku do ZUS, wynikająca z art. 122 ustawy o p.z.e., nie może zależeć od terminu przedawnienia roszczeń w stosunkach między ZUS a Państwowym Zakładem Ubezpieczeń. Ubezpieczenie roszczeń regresowych ZUS nie daje temu ostatniemu uprawnienia do dochodzenia ich przeciwko zakładowi ubezpieczeń, natomiast roszczeń tych ZUS może dochodzić tylko od posiadacza lub kierowcy pojazdu, którego ruch wyrządził szkodę pociągającą za sobą wypłatę świadczeń z ubezpieczenia społecznego.

Odmienne stanowisko od zajętego przez sądy obydwóch instancji reprezentuje Sąd Najwyższy w dwóch orzeczeniach: z dnia 5 stycznia 1972 r. I CR 9/72 i z dnia 28 kwietnia 1972 r. I CR 642/71¹¹. Orzeczenia te zapadły w analogicznych — jak omówiona wyżej — sprawach, w których ZUS wytoczył powództwa przeciwko osobom odpowiedzialnym za szkody spowodowane ruchem pojazdów samochodowych o zwrot świadczeń wypłaconych z ubezpieczenia społecznego. W orzeczeniach tych Sąd Najwyższy wyraził pogląd, iż z § 4 ust. 3 rozporządzenia wynika, że jeżeli ZUS na podstawie art. 122 ustawy o p.z.e. wystąpi przeciwko posiadaczowi lub kierowcy pojazdu samochodowego o zwrot równowartości świadczeń wypłaconych z ubezpieczenia społecznego, poszkodowanym ruchem tego pojazdu przed upływem terminu przedawnienia właściwego dla danego roszczenia, i uzyska wyrok zasądający, to Państwowy Zakład Ubezpieczeń będzie zobowiązany względem posiadacza lub kierowcy pojazdu spełnić za nich zasądzone na rzecz ZUS roszczenie. Objęcie ubezpieczeniem roszczeń regresowych ZUS nie ma wpływu na bieg terminu przedawnienia tych roszczeń przeciwko posiadaczowi lub kierowcy, które zgodnie z cyt. wyżej art. 122 ust. 2 ulegają dwuletniemu przedawnieniu.

To słuszne stanowisko Sądu Najwyższego wyjaśniło sporną dotychczas kwestię w sposób zgodny z zasadami i intencją omawianego rozporządzenia.

3. Podobnie sporną kwestią jest sprawa terminu przedawnienia roszczeń odszkodowawczych poszkodowanego ruchem pojazdu samochodowego przeciwko Państwowemu Zakładowi Ubezpieczeń z tytułu obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadacza i kierowcy tego pojazdu. Przede wszystkim należy zwrócić uwagę, że zgodnie z art. 11 ust. 3 ustawy z dnia 2 grudnia 1958 r. o ubezpieczeniach majątkowych i osobowych (Dz. U. Nr 72, poz. 357; zm.: Dz. U. z 1964 r. Nr 16, poz. 94) osoba uprawniona nie może dochodzić w drodze sądowej roszczeń po upływie 6 miesięcy od dnia otrzymania od PZU decyzji odmawiającej uznania roszczenia o odszkodowanie lub świadczenie albo też decyzji o wysokości przyznanego odszkodowania lub świadczenia. W myśl zaś art. 12 tejże ustawy roszczenia z tytułu ubezpieczeń majątkowych i osobowych przedawniają się z upływem lat trzech¹².

Przepisy § 18 ust. 1 omawianego rozporządzenia upoważniają osobę uprawnioną do zgłoszenia i bezpośredniego dochodzenia od zakładu ubez-

¹¹ Orzeczenia nie publikowane.

¹² Artykuł 12 ma zastosowanie do ubezpieczeń obowiązkowych, w zakresie bowiem ubezpieczeń dobrowolnych przepis ten został uchylony przez art. VII pkt 5 ustawy z dnia 23.IV.1964 r. — przepisy wprowadzające kodeks cywilny (Dz. U. Nr 16, poz. 94).

pieczeń roszczeń, jakie ma ona do posiadacza lub kierowcy pojazdu samochodowego¹⁸.

Na tle przepisów art. 11 i 12 cyt. wyż. ustawy w związku z powołanym § 18 ust. 1 rozporządzenia powstały wątpliwości i kontrowersje dotyczące terminu przedawnienia roszczeń osoby poszkodowanej ruchem pojazdu samochodowego z tytułu odpowiedzialności cywilnej posiadacza lub kierowcy tego pojazdu, objętej obowiązkowym ubezpieczeniem. Wątpliwości te wynikają stąd, że w ramach omawianego ubezpieczenia powstają następujące stosunki cywilnoprawne oparte na różnych podstawach prawnych:

- 1) między zakładem ubezpieczeń a posiadaczem (kierowcą) pojazdu samochodowego — stosunek wynikający z obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej tych osób;
- 2) między sprawcą szkody spowodowanej ruchem pojazdu a poszkodowanym — stosunek powstający z czynu niedozwolonego;
- 3) wreszcie stosunek między poszkodowanym a zakładem ubezpieczeń, od którego na mocy szczególnego przepisu (§ 18 ust. 1 rozp.) poszkodowany może bezpośrednio dochodzić swych roszczeń.

Należy się zastanowić, czy sformułowanie § 18 ust. 1 rozp. powoduje powstanie samoistnego roszczenia poszkodowanego przeciwko zakładowi ubezpieczeń. Wydaje się, że na pytanie to należy odpowiedzieć negatywnie. Zgodnie bowiem z § 14 i 15 cytowanego rozporządzenia, normującymi stosunki wynikające z ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadacza i kierowcy pojazdu samochodowego za szkody wyrządzone ruchem tego pojazdu, zakład ubezpieczeń ma obowiązek świadczenia tylko wtedy, gdy posiadacz lub kierowca pojazdu będą zobowiązani — na podstawie obowiązującego prawa — do naprawienia wyrządzonych przez ruch pojazdu szkód wymienionych w § 14, przy czym odpowiedzialność zakładu ubezpieczeń ma się mieścić w granicach odpowiedzialności cywilnej posiadacza lub kierowcy pojazdu (§ 15).

Sformułowanie § 18 ust. 1 rozp., że osoba uprawniona może dochodzić bezpośrednio od zakładu ubezpieczeń tylko takiego roszczenia, jakie ma do posiadacza lub kierowcy, nie daje podstawy do uznania, że poszkodowany nabył samoistne roszczenie odszkodowawcze przeciwko zakładowi ubezpieczeń. Omawiany bowiem przepis nie zwalnia posiadacza ani kierowcy pojazdu od odpowiedzialności za wyrządzoną ruchem tego pojazdu szkodę i nie przenosi tej odpowiedzialności na zakład ubezpieczeń. Z powyższego wynika zatem, że roszczenia, jakich na podstawie § 18 ust. 1 poszkodowany może dochodzić bezpośrednio od zakładu ubezpieczeń, muszą się mieścić w granicach określonych przepisami § 14 i 15 rozporządzenia. Skoro więc w omawianym stosunku ubezpieczenia odpowiedzialności zakładu ubezpieczeń nie może wykroczyć poza zakres odpowiedzialności osoby zobowiązanej do naprawienia szkody, to — z drugiej strony — zakres odpowiedzialności tego zakładu nie powinien doznawać ograniczenia nie przewidzianego w przepisach rozporządzenia.

¹⁸ Przepis ten został zamieszczony w rozdziale III rozporządzenia, regulującym zasady ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej, i ma zastosowanie do spraw wynikających z tego ubezpieczenia.

Przyjęcie takiego założenia z uwzględnieniem, że odpowiedzialność zakładu ubezpieczeń jest odpowiedzialnością pochodną i zależną od odpowiedzialności sprawcy szkody spowodowanej czynem niedozwolonym, prowadzi do wniosku, że poszkodowany ruchem pojazdu samochodowego może dochodzić swych roszczeń odszkodowawczych od zakładu ubezpieczeń w takim terminie, w jakim mógłby dochodzić tych roszczeń od sprawcy szkody (art. 442 k.c.).

Rozważania te prowadzą z kolei do dalszego wniosku, że również terminy dochodzenia roszczeń wskazane w art. 11 ustawy ubezpieczeniowej nie mogą być stosowane do dochodzenia roszczeń odszkodowawczych objętych obowiązkowym ubezpieczeniem odpowiedzialności cywilnej wynikającej z ruchu pojazdów samochodowych.

Odmienne natomiast przedstawia się sprawa dochodzenia przez poszkodowanego od zakładu ubezpieczeń roszczeń z tytułu obowiązkowego ubezpieczenia następstw nieszczęśliwych wypadków spowodowanych ruchem pojazdów samochodowych (§ 6 i nast. rozporz.). Jeżeli bowiem za skutki wypadku spowodowanego ruchem pojazdu samochodowego nie ponosi odpowiedzialności cywilnej posiadacz (kierowca) tego pojazdu, to poszkodowanemu przysługuje wyłącznie roszczenie z wyżej wspomnianego ubezpieczenia. Roszczenia tego poszkodowany może dochodzić tylko od zakładu ubezpieczeń. W związku z tym roszczeń z tego tytułu poszkodowani powinni dochodzić w trybie i w terminach ustalonych w przepisach art. 11 i 12 ustawy ubezpieczeniowej¹⁴.

Orzecznictwo Sądu Najwyższego nie reprezentuje jednolitego poglądu na kwestię terminów przedawnienia roszczeń odszkodowawczych z tytułu obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej wynikającej z ruchu pojazdów samochodowych, zgodnie jednak stwierdza, że dochodzenie roszczeń z tytułu omawianego ubezpieczenia następstw nieszczęśliwych wypadków podlega reżymowi wskazanych wyżej przepisów ustawy ubezpieczeniowej.

Rozbieżność poglądów na omawianą kwestię wynika z następujących orzeczeń:

- w wyroku z dnia 11.VIII.1971 r. II CR 297/71 Sąd Najwyższy wyraził pogląd, że jeżeli szkoda wynikła z objętego obowiązkowym ubezpieczeniem komunikacyjnym wypadku — stanowiącego nawet zbrodnię lub występki — to roszczenie poszkodowanego w tym wypadku do Państwowego Zakładu Ubezpieczeń z tytułu tego ubezpieczenia przedawnia się z upływem lat trzech, zgodnie mianowicie z przepisem art. 12 ust. 1 i 2 ustawy ubezpieczeniowej¹⁵,
- w wyroku z dnia 22.II.1972 r. I CR 681/71 Sąd Najwyższy też uznał, że PZU może się zwolnić od odpowiedzialności wobec poszkodowanego po upływie 3-letniego przedawnienia z art. 12 ustawy ubezpieczeniowej. Jednakże w tym orzeczeniu Sąd Najwyższy wyraził pogląd, że w obowiązkowym ubezpieczeniu odpowiedzialności cywilnej kwestia niedopuszczalności dochodzenia od PZU (z mocy art. 11 powyższej

¹⁴ Por. także S. Garlicki: Odpowiedzialność cywilna za nieszczęśliwe wypadki, Wyd. Prawnicze 1971, poz. 195.

¹⁵ OSPIKA z 1973 r. z. 1, poz. 3 z glosą apróbującą A. Wąsiewicza.

- ustawy) roszczeń odszkodowawczych przed sądem lub państwową komisją arbitrażową w ogóle nie wchodzi w rachubę¹⁶,
- odmienne natomiast stanowisko w kwestii stosowania art. 12 ustawy ubezpieczeniowej do spraw wynikłych z obowiązkowych ubezpieczeń komunikacyjnych zajął Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 18.V.1972 r. III CZP 21/71, w której wyjaśnił, że „do roszczeń z tytułu wypadku spowodowanego przez pojazd mechaniczny w rozumieniu rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 24 kwietnia 1968 r. w sprawie obowiązkowych ubezpieczeń komunikacyjnych (Dz. U. Nr 15, poz. 89), dochodzonych od Państwowego Zakładu Ubezpieczeń z ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej, nie mają zastosowania terminy z art. 11 ust. 3 i art. 12 ustawy z dnia 2 grudnia 1958 r. o ubezpieczeniach majątkowych i osobowych (Dz. U. Nr 72, poz. 357); roszczenia z tego tytułu przedawniają się w terminach przewidzianych w art. 442 k.c.”¹⁷

Należy zauważyć, że zarówno w teorii jak i w praktyce¹⁸ przeważa pogląd, że ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej nie jest umową o świadczenie na rzecz osoby trzeciej (art. 393 k.c.), lecz że jest to ubezpieczenie, które ma na celu przede wszystkim ochronę sytuacji majątkowej ubezpieczającego (ubezpieczonego), narażonej na uszczerbek z powodu ciężącego na nim ustawowego obowiązku wyrównania wyrządzonej szkody.

Pogląd ten, wykształcony na tle stosunków wynikających z dobrowolnej umowy ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej, powinien być m.zd. uznany za trafny także w odniesieniu do stosunków wynikających z obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej za szkody wyrządzone ruchem pojazdów samochodowych. Zarówno bowiem ze stosunku obowiązkowego jak i dobrowolnego tego rodzaju ubezpieczenia wynika, że zakład ubezpieczeń przyjmuje na siebie obowiązek pokrycia szkód, które ich ubezpieczeni sprawcy będą zobowiązani wynagrodzić na zasadach ustalonych przepisami prawa cywilnego. Wprawdzie tryb dochodzenia roszczeń z tytułu obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej różni się od trybu dochodzenia ich z umowy dobrowolnego ubezpieczenia tej odpowiedzialności¹⁹, jednakże podstawowe zasady odpowiedzialności sprawcy szkody oraz zakładu ubezpieczeń są w obydwóch tych ubezpieczeniach jednakowe²⁰.

Ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej (zarówno obowiązkowe jak i dobrowolne) nie daje poszkodowanemu praw podmiotowych w stosunku do zakładu ubezpieczeń i nie ceduje na ten zakład praw, jakie przysługują poszkodowanemu w stosunku do sprawcy szkody. Zgodność poglądów te-

¹⁶ Orzeczenie nie publikowane.

¹⁷ OSNCP z 1973 r. nr 1, poz. 3.

¹⁸ Por. Z. Szymański: Umowa ubezpieczenia na rzecz osoby trzeciej a przepisy prawa cywilnego, PiP z 1965 r. nr 11; Z. K. Nowakowski i A. Wąsiewicz: Glosa, OSPiKA z 1966 r. poz. 206; Gniewek i Prutis: Glosa, PiP z 1971 r. nr 7, s. 185 i in.; uchwała składu siedmiu sędziów SN z dnia 27.III.1961 r. 1 CO 27/60, OSN z 1962 r. nr 2, poz. 40; uchwała składu siedmiu sędziów SN z dnia 24.I.1972 r. III CZP 74/71, OSNCP z 1972 r. nr 7—8, poz. 122.

¹⁹ Por. uchwałę składu siedmiu sędziów SN z dnia 24.I.1972 r. III CZP 74/71, OSNCP z 1972 r. nr 7—8, poz. 122.

²⁰ Por. § 14 rozp. komunikacyjnego i § 2 ust. 1 ogólnych warunków ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej.

orii z wykładnią zawartą w cyt. wyżej uchwale SN z dnia 18.V.1972 r. III CZP 21/72 przemawia za jej akceptacją i za stosowaniem w praktyce interpretacji przepisów regulujących kwestię przedawnienia w sprawach wynikających ze stosunku ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej zarówno w ubezpieczeniu obowiązkowym jak i w dobrowolnym — zgodnie z tą wykładnią. Należy zważyć, że za przyjęciem poglądu reprezentowanego przez Sąd Najwyższy w powołanej uchwale przemawiają także względy społeczne oraz cel wprowadzenia obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej wynikającej z ruchu pojazdów samochodowych. Ubezpieczenie to zostało wprowadzone nie tylko dla zapewnienia ochrony sytuacji majątkowej posiadaczy i kierowców pojazdów, lecz również dlatego, że stały wzrost liczby pojazdów samochodowych w naszym kraju pociągnął za sobą wzrost wypadków, w których poszkodowani doznają znacznych szkód majątkowych.

Przeważająca większość poszkodowanych ruchem pojazdów samochodowych nie mogłaby uzyskać od sprawców szkód pełnego zaspokojenia swych uzasadnionych roszczeń, co spowodowałoby powstanie wysokich, nieodwracalnych strat materialnych dla wielu osób.

Wprowadzenie obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej za szkody spowodowane ruchem pojazdów samochodowych zapobiegło takiemu stanowi rzeczy, gdyż ubezpieczenie to gwarantuje poszkodowanemu zaspokojenie ich uzasadnionych i udowodnionych roszczeń.

III. Następnym zagadnieniem, na które należy zwrócić uwagę, jest kwestia legitymacji biernej zakładu ubezpieczeń w procesach wynikających z obowiązkowych ubezpieczeń komunikacyjnych. Roszczeń z tego ubezpieczenia poszkodowani w wypadkach spowodowanych ruchem pojazdów samochodowych mogą dochodzić z dwóch tytułów:

- 1) z obowiązkowego ubezpieczenia następstw nieszczęśliwych wypadków;
- 2) z obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy i kierowców pojazdów samochodowych.

Ad 1. Jak już wspomniano wyżej, roszczenia z tytułu obowiązkowego ubezpieczenia następstw nieszczęśliwych wypadków w komunikacji przysługują poszkodowanym tylko przeciwko zakładowi ubezpieczeń. Zgodnie bowiem z zasadami tego ubezpieczenia zakład ubezpieczeń zobowiązuje się do zapłacenia poszkodowanemu określonego świadczenia w razie zajścia przewidzianego w rozporządzeniu zdarzenia spowodowanego ruchem pojazdu samochodowego (§ 6—13 rozp.) — niezależnie od tego, czy za skutki tego zdarzenia posiadacz (kierowca) pojazdu ponosi odpowiedzialność cywilną, czy też nie. Jeżeli więc wypadek spowodowany ruchem pojazdu samochodowego, w wyniku którego poszkodowany poniósł śmierć lub doznał trwałego inwalidztwa, nastąpił z wyłącznej winy poszkodowanego, to ten poszkodowany (lub inna osoba upoważniona — § 8 rozp.) może dochodzić swych roszczeń z tytułu omawianego ubezpieczenia wyłącznie od zakładu ubezpieczeń²¹, którego legitymacja bierna w takiej sytuacji nie budzi najmniejszych wątpliwości.

Ad 2. Odmienne przedstawia się kwestia dochodzenia roszczeń odszkodowawczych wtedy, gdy odpowiedzialność za wypadek ponosi posiadacz

²¹ Ograniczenie odpowiedzialności zakładu ubezpieczeń z tytułu obowiązkowego ubezpieczenia następstw nieszczęśliwych wypadków zawierają przepisy § 7 rozporządzenia.

lub kierowca pojazdu samochodowego. Jak już wyżej wspomniano, w tego rodzaju sytuacjach poszkodowani mogą dochodzić swych roszczeń nie tylko od osób odpowiedzialnych za powstanie szkody, ale także bezpośrednio od zakładu ubezpieczeń, co wynika z przepisów § 18 ust. 1 rozporządzenia. Trzeba poza tym zwrócić uwagę na to, że zgodnie z § 18 ust. 3 rozporządzenia jeżeli poszkodowany wytoczy powództwo tylko przeciwko posiadaczowi lub kierowcy pojazdu samochodowego o naprawienie szkody wyrządzonej ruchem tego pojazdu, konieczne jest zapozwanie wówczas także zakładu ubezpieczeń. Jest to szczególny przepis powodujący powstanie — z mocy ustawy — współuczestnictwa koniecznego między pozwanym sprawcą szkody a zakładem ubezpieczeń (art. 72 § 2 k.p.c.). Zapozwanie zakładu ubezpieczeń, o którym mowa wyżej, następuje w trybie art. 195 k.p.c.²²

Współuczestnictwo sprawcy szkody spowodowanej ruchem pojazdu samochodowego i zakładu ubezpieczeń, wynikające z cyt. wyżej przepisów rozporządzenia, w zasadzie nie budzi wątpliwości ani kontrowersji. Na zagadnienie to jednak należy zwrócić uwagę z dwóch przyczyn. Pomimo bowiem zgodności poglądów teorii i praktyki na omawianą kwestię — dotychczas spotyka się jeszcze powództwa o odszkodowanie wytaczane przez pełnomocników poszkodowanych tylko przeciwko posiadaczom lub kierowcom pojazdów samochodowych, a więc z pominięciem Państwowego Zakładu Ubezpieczeń, jak również wyroki, z których wynika, że wbrew przepisom § 18 ust. 3 rozporządzenia sądy nie zapozwały PZU do procesu wytoczonego tylko przeciwko posiadaczowi lub kierowcy pojazdu samochodowego i zasądzały na rzecz poszkodowanego dochodzone roszczenie tylko od posiadacza lub kierowcy pojazdu.

Drugą przyczyną zwrócenia uwagi na przepis § 18 ust. 3 rozporządzenia było szereg procesów wytoczonych przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych o roszczenie regresowe na podstawie § 4 ust. 3 rozporządzenia. W procesach tych ZUS pozywał bądź tylko sprawcę szkody, bądź też i sprawcę szkody, i Państwowy Zakład Ubezpieczeń. W razie zapozwania przez ZUS tylko sprawcy szkody sądy zapożywały także PZU na podstawie cyt. wyżej § 18 ust. 3 rozporządzenia i zasądzały od PZU na rzecz ZUS dochodzone przez tego ostatniego roszczenia regresowe²³.

Zagadnienie terminu przedawnienia roszczeń ZUS wynikających z § 4 rozporządzenia zostało już omówione wyżej pod pkt II 2. Pozostaje jednak do rozważenia kwestia legitymacji biernej Państwowego Zakładu Ubezpieczeń we wskazanych wyżej procesach wytaczanych przez ZUS.

Przepisy § 18 ust. 3 zostały zamieszczone w rozdziale 3 rozporządzenia zatytułowanym „Ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej”, wobec czego omawianą kwestię należy rozważyć w aspekcie zasad wynikających z tego ubezpieczenia. Z § 14 rozporządzenia wynika, że obowiązkowe ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej wynikającej z ruchu pojazdu samochodowego obejmuje odpowiedzialność posiadacza lub kierowcy tego pojazdu za szkody:

²² Wnikliwe przedstawienie zagadnień procesowych wynikających z omawianego rozporządzenia zawiera interesujący artykuł Erecińskiego pt.: Problemy procesowe na tle dochodzenia roszczeń z tytułu obowiązkowych ubezpieczeń komunikacyjnych, „Palestra” z 1971 r., nr 6.

²³ Por. wyrok Sądu Wojewódzkiego przytoczony w przypisie 10.

- a) na osobie poszkodowanego (śmierć, uszkodzenie ciała, rozstrój zdrowia),
- b) na mieniu poszkodowanego (utrata, zniszczenie lub uszkodzenie rzeczy).

Ustęp 3 § 18 rozporządzenia zobowiązuje do zapoznania zakładu ubezpieczeń w procesie wytoczonym tylko przeciwko posiadaczowi lub kierowcy pojazdu samochodowego o naprawienie szkody wyrządzonej ruchem tego pojazdu (podkr. moje — *J.Ł.*).

Z zestawienia cytowanych wyżej przepisów § 14 i § 18 ust. 3 wynika zatem, że „osobą uprawnioną”, o której mowa w tym ostatnim przepisie, może być tylko osoba, która w wypadku samochodowym odniosła bezpośrednią szkodę wymienioną w § 14 rozporządzenia. Osobą tą może być bądź sam poszkodowany, jeżeli w wypadku tym doznał uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia oraz poniósł szkodę rzeczową, bądź też — w razie śmierci poszkodowanego — inne osoby (np. małżonek, dzieci), którym z tytułu śmierci poszkodowanego przysługują roszczenia odszkodowawcze przeciwko sprawcy szkody.

W wypadku spowodowanym ruchem pojazdu samochodowego Zakład Ubezpieczeń Społecznych nie doznał bezpośrednich szkód wymienionych w § 14 rozp. i dlatego nie może on być uznany za „poszkodowanego” ruchem tego pojazdu.

Roszczenia regresowe ZUS do sprawcy szkody nie wynikają z przepisów § 14 rozporządzenia, lecz podstawą tych roszczeń są przepisy art. 122 ustawy o p.z.e.

Objęcie wymienionych roszczeń ubezpieczeniem w zakresie szkód spowodowanych ruchem pojazdów samochodowych w myśl § 4 ust. 3 rozporządzenia nie powoduje cesji tych roszczeń na zakład ubezpieczeń i nie daje ZUS praw podmiotowych w stosunku do tego zakładu, gdyż cyt. art. 122 przyznaje ZUS uprawnienia do dochodzenia tych roszczeń tylko od sprawcy szkody, pociągającej za sobą obowiązek wypłaty świadczeń z ubezpieczenia społecznego. Objęcie omawianych roszczeń obowiązkowym ubezpieczeniem nakłada tylko na zakład ubezpieczeń obowiązek zapłaty — za posiadacza lub kierowcę pojazdu — roszczenia, jakie ZUS przysługuje na wymienionej podstawie przeciwko sprawcy szkody. Stwierdził to *expressis verbis* Sąd Najwyższy w cytowanych wyżej w pkt II 2 orzeczeniach I CR 9/72 i I CR 642/71.

Powyższe rozważania prowadzą do następujących wniosków:

- 1) roszczenie regresowe Zakładu Ubezpieczeń Społecznych przeciwko posiadaczom lub kierowcom pojazdów samochodowych, których ruch wyrządził szkodę pociągającą za sobą obowiązek wypłaty świadczeń z ubezpieczenia społecznego — mogą być dochodzone przez ten Zakład na podstawie art. 122 ustawy o p.z.e. tylko przeciwko wymienionym wyżej osobom odpowiedzialnym za wyrządzone szkody;
- 2) w procesie wytoczonym przez ZUS przeciwko posiadaczowi lub kierowcy pojazdu samochodowego o powyższe roszczenia regresowe Państwowy Zakład Ubezpieczeń nie ma legitymacji bierniej;
- 3) z przyczyn wymienionych wyżej pod pkt 1 i 2 Państwowy Zakład Ubezpieczeń nie może być zapoznany na podstawie § 18 ust. 3 rozporządzenia do procesu wytoczonego przez ZUS przeciwko osobie odpowiedzialnej za szkodę wyrządzoną ruchem pojazdu samochodowego.